

DOI 10.33190/0027-2833-315-2020-6-005

ITALIAN-UKRAINIAN CONTRASTIVE STUDIES: LINGUISTICS, LITERATURE, TRANSLATION / Del Gaudio S. (ed.) (Wiener Slawistischer Almanach. Linguistische Reihe / Hrsg. von Tilmann Reuther. — Sonderband 97).

Berlin : Peter Lang, 2020. – 236p.

Рецензоване видання, здійснене в рамках серії Віденського славістичного альманаху (Wiener Slawistischer Almanach), підготовано на основі доповідей Першого міжнародного симпозіуму з італійсько-українських контрастивних студій, що проходив 2018 року в Києві. Укладена Сальваторе Дель Гаудіо колективна монографія репрезентує доробок сучасних дослідників у галузі італійсько-україністичних студій, що відображають широкий спектр зацікавлень і напрямів досліджень, пов'язаних як із синхронічними, так і з діахронічними аспектами вивчення двох мов і культур та їхньої взаємодії.

За своєю тематикою і проблематикою праця вирізняється тим, що порушує різноманітні питання широкого гуманітарного циклу, які поки що, на жаль, перебувають на периферійній ділянці сучасної української філології в цілому, лінгвокультурологічних та контрастивних студій, літературознавства та перекладознавства. Це та ділянка, в якій залишається безліч «білих плям» і яка відкриває для дослідника численні можливості та нові напрями для наукового пошуку. Тому слід особливо наголосити на актуальності заявленої проблематики, зумовленої дослідженням української й італійської мов у контрастивному аспекті в поєднанні теоретичного та прикладного підходів. Слід зазначити, що рецензована праця фактично започатковує міжнародний проєкт, який, як видається, зможе поступово сформувати окремий напрям філологічних студій, спрямований на розв'язання теоретичних і практичних питань лінгвотипології, лексикографії, питань, що виникають при створенні теоретичних граматики, розробленні методик для викладання мов та в інших галузях, зокрема в міжнародній співпраці, де виникає потреба в залученні ресурсу мовознавчих і, ширше, філологічних та лінгвокультурологічних знань.

Монографія складається з трьох розділів — «Лінгвістика», «Література» та «Перекладознавство», яким передують стисла «Передмова», написана С. Дель Гаудіо (вона подається у виданні італійською та англійською мовами), і нарис О. І. Чередниченка «Контрастивні студії у лінгвістиці і перекладознавстві: замість передмови». Розглядаючи походження терміна «контрастивна лінгвістика» та витоки самого цього напрямку в мовознавстві, О. І. Чередниченко, по-перше, звертає увагу на похідний (або частково похідний) характер цього напрямку досліджень (мається на увазі продовження певних традицій компаративної лінгвістики), а по-друге, наголошує на його «екстралінгвістичному походженні», яке стимульоване реальними ситуаціями міжмовної взаємодії, контактами носіїв двох мов та потребами вдосконалення мовних механізмів такої взаємодії. Не можна не погодитися з думкою про те, що контрастивні студії становлять базу для підвищення якості роботи перекладача, збагачують перекладознавство та здатні полегшити процес перекладу, зробити його більш точним і адекватним. Зважаючи на те, що об'єктом контрастивного аналізу можуть бути одиниці будь-яких мовних рівнів, які потребують поглибленого зіставного аналізу, за-

кономірним є висновок про необхідність брати до уваги не лише мовні, а й позамовні чинники, враховувати екстратекстуальні та інтертекстуальні зв'язки (с.14–15). Додамо, що з розбудовою різноманітних дискурсивних середовищ, поширенням функціонування текстів спеціального характеру, що створює нові сфери для взаємодії носіїв двох мов, подібні дослідження набувають усе більшої актуальності.

Перший розділ «Лінгвістика» відкривається статтею С. Дель Гаудіо «Про італійсько-українські контрастивні студії: стан і перспективи дослідження», що має інтродуктивний характер відносно тематики всього розділу. У ній відзначається, що «культурний і науковий інтерес до Італії сягає в глибочинь віків» (с.19), і це підтверджують численні публікації К. М. Тищенка. Тут послідовно розглянуто внесок дослідників у різні галузі лінгвістики, літературознавства та перекладознавства (в кінці тексту подається досить повний список наукових публікацій із заявленої тематики). Так, звертаючись до мовознавчого доробку, С. Дель Гаудіо характеризує праці з фонетики, словотвору, морфології, синтаксису, тим самим окреслюючи поле пошуків сучасних лінгвістів, які працюють у галузі контрастивного аналізу. Наведена таблиця статей, розкласифікованих за проблематикою (с. 23–25), добре унаочнює публікаційну діяльність авторів і дає справжнє уявлення про те, що вдалося зробити за останні десятиліття в цьому напрямі. Ці праці, звичайно, не охоплюють усієї української мовознавчої італістики, різні аспекти якої присутні в лексикографічних, компаративних та граматичних працях останнього часу (В. І. Охріменко, В. П. Пономаренко, О. Б. Солодюк та ін.).

Автор звертається тут також до перспективних напрямів подальшої дослідницької діяльності і, власне, формулює низку лакунарних проблем, якими характеризується сучасний стан цих лінгвістичних студій (с.30–31). Цей підрозділ видається особливо важливим, оскільки фактично в ньому стисло сформульовано програму, за якою в майбутньому можуть розбудовуватися контрастивні студії із залученням матеріалу двох мов.

Розвідка П. Бокале «Вплив міграції на мову соціальних мереж українських мігрантів в Італії» присвячена вивченню явищ, які виникають у процесі мовних контактів українських мігрантів. Об'єктом дослідження став корпус українськомовних постів на сторінках соціальних мереж, де мігранти обговорюють різні актуальні питання, звертаються до власників нерухомості, роботодавців, державних службовців тощо. Показано, що внаслідок потужної інтерференції італійської мови ці тексти рясніють численними неадекватними запозиченнями та помилковими кальками. Запозичення являють собою так звані гібридні форми, в яких відтворений кирилицею італійський корінь часто вживається в оформленні українських морфологічних одиниць. Розрізняються необхідні запозичення, що вживаються на позначення понять, які виникли в Італії і не мають відповідників в українській мові, і, з іншого боку, запозичення «непотрібні», що їх використовують замість уже наявних адекватних українських еквівалентів. Можна вважати, що найвищий ступінь інтерференції з італійською мовою виявляється серед менш освічених мовців, які не володіють українською мовою достатньою мірою, тих, хто і в рідній країні під тиском іншої домінантної мови користується українсько-російським «суржиком».

Розвідка Л. Голетіані «Маркери деонтичної модальності зобов'язання в українській та італійській мовах: контрастивне дослідження паралельного нормативного тексту» є продовженням попередніх зіставних досліджень авторки, присвячених питанням варіативності в українській юридичній мові. На основі розгляду паралельних української та італійської версій директивного докумен-

та Європейського Парламенту та Ради здійснено контрастивний аналіз засобів вираження модальності позитивного зобов'язання (ПОВИНЕН) в українській та італійській мовах. Ця модальність являє собою одне з чотирьох співвідносних модальних значень, до яких належать також негативне зобов'язання (НЕ ПОВИНЕН, НЕ МОЖЕ), позитивний дозвіл (МОЖЕ) та негативний дозвіл (НЕ ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ). На відміну від італійської мови, яка має лише одне модальне дієслово на позначення сильного зобов'язання (*dovere*), в українській мові спостерігається висока варіативність засобів вираження цього модального значення, найчастотнішими з яких є безособова конструкція *необхідно* + *інфінітив*, особова конструкція *повинен* + *інфінітив* та дієслівна конструкція *мати* + *інфінітив*. Тут ретельно простежено, які саме типи італійських конструкцій з *dovere* є відповідниками варіативних українських засобів вираження модальності позитивного зобов'язання.

Дещо інший аспект функціонування модальних значень розглянуто В. Охріменко в розвідці «Смислова структура найуживаніших модальних одиниць поля достовірності в італійській і українській мовах», присвяченій порівняльному аналізу засобів вираження модальності достовірності в обох мовах. Проаналізовано функціонування італійських модальних одиниць *dovvere*, *infatti*, *in realtà* та співвіднесених з ними українських відповідників *дійсно*, *справді*, *насправді*. Порівнювані одиниці розглядаються в їхньому найближчому оточенні — мікроконтексті, який становить від трьох до п'яти висловлень, де крім модальної одиниці — ядра виділяють його безпосередню сполучуваність (приядерну зону), а також ближчу периферію і периферію. У межах мікроконтексту звичайно вживають різноманітні маркери проблематичної достовірності, дієслова на позначення прогнозування та результатів ментальної діяльності, які в той чи інший спосіб використовуються як засоби вираження суб'єктивних уявлень про дійсність. А досліджувані модальні одиниці виконують функцію порівняння цих суб'єктивних уявлень з дійсністю. Зокрема, такі одиниці, як укр. *дійсно*, *справді*, іт. *dovvere*, *infatti*, слугують засобами позитивної оцінки істинності відповідних уявлень. Натомість укр. *насправді*, іт. *in realtà* є засобами негативної оцінки істинності, спростовують попередні очікування і вказують на ситуацію, яка наявна в реальності.

У розвідці С. Дель Гаудіо «Іншомовна лексика і романські елементи в українській мові», як це видно з назви, подається поглиблена характеристика тієї частини української лексичної системи, яка утворена запозиченнями з основних західноєвропейських мов — романських, германських та західнослов'янських і яка розрахована переважно на італійську аудиторію. Розгляд цього питання, природно, передбачає звернення до історії розвитку мови, у зв'язку з чим процес поповнення лексичного складу української мови описується відповідно до певних значущих для розвитку української культури періодів. Так, автор характеризує процес запозичення з грецької та латинської мов, який слушно пов'язує з науково-технічними нововведеннями, новими філософськими поняттями, що поступово входили в життя завдяки діяльності Києво-Могилянської академії (період XVI–XVII ст.). Тут подається інформація про елементи германського, зокрема скандинавського та англійського, походження, а також одиниці, запозичені українською мовою з тюркських мов, які утворюють численні лексико-семантичні групи (назви їжі, тварин, видів зброї тощо). Основна частина тексту присвячена послідовному опису українського лексичного ресурсу, що походить з романських мов — французької, провансальської, італійської, іспанської, португальської, румунської. Він супроводжується таблицею-діаграмою, де співвідношення між цими одиницями показано в кількісному вимірі.

Р. М. Махачашвілі («Моделі й цифрові інструменти діагностики динаміки інноваційної полілінгвальної логосфери комп'ютерного буття») розглядає питання, зумовлені «комп'ютерною дійсністю», яка, на думку авторки, «виокремилась у самостійне буттєве ціле» (с.99). На матеріалі міждисциплінарного доробку філософів, методологів, семіотиків дослідниця окреслює модель динаміки макро- і мікроструктур інноваційної логосфери.

Дослідження Л. Ораці «Мовна політика та її вплив на лексику і термінологію: спроба порівняння італійської та української мов міжвоєнного періоду» присвячене аналізу впливу мовної політики на лексику і термінологію України й Італії міжвоєнної доби. У той час українська та італійська мови намагалися знайти власні ресурси для називання нових понять та уникнення запозичень. Якщо українські нормалізатори періоду українізації працювали над лексикою і термінологією з метою відмежування від російської мови (тобто боролися з негативними наслідками контактного білінгвізму), то їхні італійські колеги намагалися звільнитися від французьких і англійських слів, які заповнили італійську мову через потужний дистантний вплив відповідних мов. Як зазначає авторка, в обох випадках можна спостерігати, принаймні частково, впливовість мовної політики та спільні риси мовного пуризму. Однак в італійській мові він був занадто сильним, в українській натомість — поміркованим і частково виступав як наслідок знищення української мови та неможливості її попередньої систематичної нормалізації на науковому підґрунті. Відмінність полягає і в тому, що тогочасна італійська мовна політика мала експериментальний характер, і мало італійських відповідників справді ввійшло в мовний реєстр. Разом з тим у пізніший (воєнний) період боротьба за чистоту італійської мови привела до відчутніших змін. Завдяки адаптації запозичень до фонологічної системи мови-реципієнта з'явилося близько 2 тис. нових кодифікованих італійських лексем. А в Україні в період українізації (1925–1933 рр.) нова лексика й термінологія стали нормою і почали активно вживатися. Процес селекції мовних одиниць відбувався шляхом відмежування від системи російської мови, використання власних народних ресурсів для називання нових понять, заміни іншомовних слів власне українськими лексемами. Проте поворот у мовній політиці 30-х рр., на жаль, змінив умови й розвиток лексичного і термінологічного унормування літературної мови.

Т. А. Остахова («Деякі пропозиції щодо критеріїв створення лексичного мінімуму з української мови як іноземної») розглядає критерії виокремлення лексики та пропозиції щодо її презентації для забезпечення функціональної достатності лексичного мінімуму з української мови як іноземної. Обговорюється питання кореляції між різними рівнями володіння іноземною мовою та кількістю засвоєваних лексичних одиниць, що мають співвідноситися з кожним рівнем, а також критерії відбору цих лексичних одиниць. До таких критеріїв, зокрема, належать семантична цінність слова, його здатність входити до різних сполучень, стилістична необмеженість, частотність, висока словотворча здатність. Авторка особливо наголошує на необхідності фіксації комбінаторних властивостей лексичних одиниць, що входять до лексичного мінімуму, тобто особливостей їхньої сполучуваності. Носії мови зберігають цю інформацію на рівні підсвідомості, тоді як інші повинні її запам'ятовувати. Відсутність інформації про сполучуваність іноземної лексичної одиниці різко обмежує можливості її вживання. У той же час представлення цієї інформації в лексичному мінімумі помітно збагатить лексичний запас інофонів. Таким чином, лексичний мінімум являтиме собою не просто перелік лексем, а новий тип навчального словника, зорієнтованого насамперед на розвиток комунікативно-мовленнєвої компетенції.

У розвідці В. П. Пономаренка «Італійські, українські та інші етноніми: соціолінгвістичні, компаративні аспекти» (італійською мовою) пропонується семасіологічний і стилістичний аналіз італійських етнонімів (напр.: *italiani, greci, armeni, albanesi, ungheresi, tedeschi* тощо) та фразеологічних одиниць, що мають їх у своєму складі, у порівнянні з матеріалом української та інших мов. Тут зібрано чимало цікавих фактів щодо особливостей одиниць цієї категорії, які стосуються соціолінгвістичних реалій їхнього функціонування. Так, на різноманітному матеріалі автор демонструє тяжіння етнонімів до сфери оцінної семантики та появу одиниць з кваліфікативними семами (переважно семами негативною оцінки), які можуть розрізнятися і за параметром суб'єкта оцінки (іт. *italiota*, фр. *franchouillard*, ісп. *franchón*). Із залученням матеріалу численних європейських мов показано вживання відповідних іменників, прикметників та інших частин мови у складі фразем типу *parlare (in) greco, fare l'indiano*, семантика яких часто пов'язана з тим, що прийнято називати етнічними стереотипами (*andarsene all'inglese*). Подібність лексико-синтаксичних утворень з етнонімами в різних мовах дає підстави дослідникові для висновку про їхній універсальний характер.

О. Є. Румянцев («Проблема фонетичної транскрипції напівпом'якшених приголосних у підручниках з української мови як іноземної») звертає увагу на певну непослідовність у застосуванні Міжнародного фонетичного алфавіту (МФА): його графічні засоби не дозволяють розрізняти різні рівні палаталізації українських губних, ясенних, задньопіднебінних та глоткових приголосних у позиції перед голосними заднього ряду [я] і [ю]. Так, у звукосполученні б'я [bja] твердий приголосний [b] стоїть перед звукосполученням [ja], а у звукосполученні ля [ʎa] йдеться, відповідно, про м'який приголосний [ʎ] та голосний [a]. Натомість виникає проблема транскрипції звукосполучень бя, вя, бю, кю, жя, чя тощо, де після твердого (у вимові — напівпом'якшеного) приголосного бачимо голосний без апострофа. Для адекватнішої транскрипції таких звукосполучень автор пропонує давати транскрипцію без символу палаталізації приголосного, а після нього вказувати відповідний голосний: *свято* [sʃjato], *різьбяр* [rʃiz'bjar] тощо. Як стверджує О.Є.Румянцев, вплив тенденційно-твердої вимови та твердої фонематичної характеристики цієї групи напівпом'якшених приголосних на тип їхнього фонетичного запису має виконувати виключно дидактичну функцію, яка не створить викривленого уявлення у студента стосовно звучання живої української мови.

Розвідка К. А. Константиненко «Образ українських земель в італійських текстах: зародження і розвиток» присвячена аналізу текстів, написаних або ж перекладених та популярних в Італії, в яких (починаючи з XIII століття) згадуються території сучасної України. Простежено еволюцію уявлень про «скіфсько-сарматські» землі — уявлень, зумовлених інтересом італійців до східнослов'янського світу. Ознаки українських земель та їхнього етносу постають на основі текстів класиків античності (Геродота, Птолемея, Овідія, Вергілія) та античних міфів, символіки античного та середньовічного походження, пов'язаної з поняттям «дивовижного», а також вражень сучасників — дипломатів, купців, мандрівників. У них відбито сприйняття «чужого» крізь призму «свого-європейського». Постійним складником образу України є образ безмежного непрохідного лісу з його багатою символікою, яка відштовхує і водночас притягує до себе.

У культурологічній розвідці М.Саббатіні «Віктор Некрасов і київська література радянської доби: італійський погляд на події 1956 р.» (італійською мовою) висвітлюються майже не відомі або призабуті сторінки життя київського письменника Віктора Некрасова (1911–1987), пов'язані з його професійними стосунками з італійськими літературознавцями К. Леві, Ф. Фортіні, В. Страда у 50-і роки минулого століття. Вони були започатковані після публікації його

роману «У рідному місті» («В родном городе») в Італії в двох варіантах перекладу (1956 р.). Завдяки деталізованому опрацюванню джерел автором вдалося відтворити історію зародження літературних взаємозв'язків між італійськими критиками та Некрасовим після його поїздки до Італії, у результаті якої для італійських колег відкрилася можливість спостерігати й вивчати літературний процес у Радянському Союзі. Творчість Некрасова та письменників його кола стала відкриттям для італійців, які визнали існування київської письменницької школи — «*scuola di prosa contemporanea russa di Kiev*» (с.218), до якої належали М. Дубов, Л. Волинський, М. Пархомов, які своєю позицією найбільше зацікавили італійців. Автор робить висновок про те, що в умовах панування тогочасної ідеології творчість київських письменників становила певну можливу альтернативу генеральній лінії розвитку радянської культури.

Дослідження Г. Агеєвої присвячене особливостям перекладу італійської діалектної поезії, що розглядаються на матеріалі поезій Дж. Беллі, який створював поетичні тексти, послуговуючись римським діалектом. Тут проаналізовано українські переклади його поезій, здійснені Г. Федоровим, і показано, що основною стратегією перекладача став пошук лексичних відповідників з ресурсу української діалектної лексики.

Таким чином, можемо констатувати, що з'явилося корисне й актуальне видання, яке дає уявлення про характер наукових пошуків українських дослідників італійської мови та італійських україністів, об'єднаних цариною контрастивних студій двох мов і, ширше, — двох культур у їх взаємодії. Ознайомлення з книжкою залишає позитивне враження і вселяє впевненість у перспективності цього напряму досліджень, яке, утім, потребує певних координаційних зусиль, проведення конференцій, колоквиумів, семінарів, які б об'єднали зусилля лінгвістів, перекладачів, представників літературної критики та культурологів. Безперечно, рецензована колективна праця становить значний інтерес для філологів та представників інших гуманітарних наук.

Т. В. Радзієвська

Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
м. Київ, Україна
Електронна пошта: t.v.rad@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2871-2395>

В. М. Труб

Інститут української мови НАН України
м. Київ, Україна
Електронна пошта: trub44@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5955-2569>

T. V. Radziievska

O.O.Potebnya Institute of Linguistics, National Academy of Sciences of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: t.v.rad@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0003-2871-2395>

V. M. Trub

Institute of Ukrainian, National Academy of Science of Ukraine
Kyiv, Ukraine
E-mail: trub44@ukr.net

ITALIAN-UKRAINIAN CONTRASTIVE STUDIES: LINGUISTICS, LITERATURE, TRANSLATION / Del Gaudio S. (ed.). (Wiener Slawistischer Almanach. Linguistische Reihe / Hrsg. von Tilmann Reuther. — Sonderband 97).

Berlin : Peter Lang, 2020. — 236p.

Дата надходження до редакції — 29.09.2020

Дата затвердження редакцією — 06.10.2020